

**Szenti Tibor**

**ÉPÍTŐÁLDOSZATOK NYOMAI HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN  
BEFALAZOTT EMLÉKEK A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI  
TANYÁK ÉPÍTMÉNYEIBEN**

M1158,590



1990

(R  
2)

963 737613 5

0237-7233

Hódmezővásárhely bel- és külterületéről olyan szokások és tárgyi emlékek kerültek elő, amelyek az építőáldozatok különböző típusait bizonyították. Az építőáldozatra utaló tárgyak falbontás során kerültek elő. Az ilyen események váratlanul következnek be. A felfedezéskor néprajzkutató nincs jelen, hogy a helyszínt biztosítsa a szükséges dokumentáció elkészítéséhez. Az alább leírt leletek előkerülését évek múltán ismertük meg, amikor már több fontos kérdésre nem lehetett választ kapni. Miután Hódmezővásárhelyről eddig nem rendelkezünk építőáldozat leírásával, még a hiányos dokumentálású közlést is nyereségnek kell tekintenünk.

Tanulmányunkban ismertetjük az előkerült néprajzi leleteket, és a szájhagyományként, adatközlő által elbeszélt történetet. Vázlatosan összefoglaljuk azokat az eredményeket, amelyeket a magyar néprajztudomány az építőáldozatokról eddig föltárt. Ebben az általunk bemutatott anyagot típusai szerint elhelyezzük és a rituálét értelmezzük.

### 1. Befalazott vizeskanta baromficsontokkal

Hódmezővásárhelyen, a Tabán nevű régi városrészben, a Hajnal utcában, az 1970-es évek elején, egy véggel az utcára épült parasztházat csákánnyal bontottak el. A közfalban szorosan beépítve, edényre leltek. Benne baromfi csontjait találták – a válaszdó szerint vasos kascsonatok voltak –, amelyek a kanta fenekén lévő jókora lyukon részben rögtön kiszóródtak.

Mivel az edény használhatatlan volt, az út melletti, szállításra váró, bontási törmelékre dobták. Innen járókelő vitte haza, aki az utolsó csontokat is kidobálta belőle, és a kantát továbbadta.

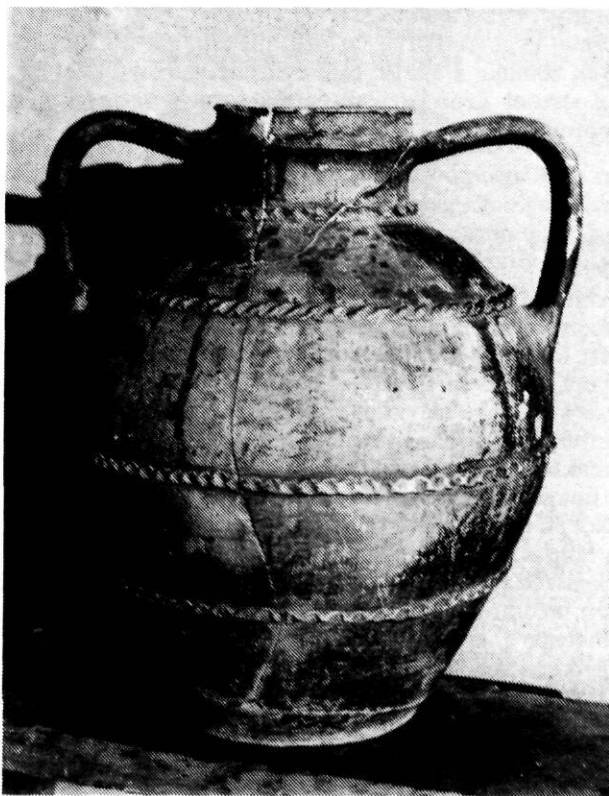
Az építőáldozati rítus szempontjából rendkívül fontos az áldozat elhelyezése. A ház, a vakolat vastagságától függően, 55–60 cm széles vert falból épült. Amikor a bontással az utca felőli szoba és a mögötte húzódó konyha közfalához értek, az edény a két helyiséget összekötő ajtó és a kemence közötti falszakaszból, vagyis a házi tűzhely közvetlen szomszédságából, derék-magasságból került elő. A kanta a falban kissé megdőlt, de a talpán helyezkedett el.

Az egyik oldalán a szájeremnél kezdődő „V” alakban haladó, s a kanta nyaka alatt összetalálkozó repedés lefut az edény aljáig, majd vele szinte párhuzamosan félkörben kiterjed. A repedés régeinek látszik, valószínű, hogy ez gátolta hajdan a kanta rendeltetészerű használatát, vagyis az ivóvíz tárolását. Ugyanakkor e repedéstől az edény jó megtartású maradt. A repedéssel átellenben lévő oldala ép, itt csak a bontáskor keletkezett szájerem csorbulása látszik, amely világosszürke törésfelületet mutat.

Az edény alján jókora ovális lyuk látható, amely nem természetes elhasználódásból eredt. Éles szerszámmal egyenletesen tágitották, és a lyuk vágáskeremét lekoptatták. Föl kell tételeznünk, hogy ezt a hosszadalmas, óvatos munkát valamilyen meghatározott cél érdekében, tudatosan végezheték.

Az edény, összehasonlító vizsgálat alapján, helyi fazekasműhely terméke. A nagyméretű, kétfülű, víztároló kanták egyike, amely egyszeri étetéssel, juhganéjos füstöléssel készült. Az ún. fekete népi kerámiák egyik szép terméke. Matt szürke. Nyakánál, a fül alsó tapadása fölött, a legszélesebb kerületén, a hasán és az alja fölött ujjnyomkodásos, rátét-szalagdíszítés fut körbe. Közéit „békasóval”, azaz erre alkalmas kavicsal, „ökörhúgyos” mintával díszítették. Ezek a vonalak fényesek. (1. és 2. kép.)

A falbontásból előkerült kerámián nincs datálás, ezért megvizsgáltunk több vásárhelyi néprajzi tárggyűjtő birtokában lévő kétfülű, fekete vizeskantát. Az látszott, hogy ezek nem egy kéz alkotásai, közöttük mégis meglepő méretbeli, forma- és díszítési hasonlóságok fordultak elő. Ezt azzal példázzuk, hogy a falban talált kanta néhány fontosabb méretét Erdős Péter fes-



1. kép. Baromficsontokat tartalmazó vizeskanta



2. kép. A vizeskanta alulnézetből

tőművésznél őrzött 3 hasonló vizeskanta méretadataival hasonlítottuk össze. Közülük az utolsó, a III. sz. kanta nyakába ezt karcolta a készítő fazekas: „A 839 Vörös Isvány”. Ezzel a datálással sejteni lehet, hogy az ebbe a forma- és méretkörbe tartozó, megmaradt fekete edények zömmel a 19. sz. első évtizedeiben készülhettek. Ez viszont nem jelzi az építőáldozat elhelyezésének pontos korát.

## 2. Tojásáldozat

1981-ben Hódmezővásárhelyen, a Susán nevű régi városrész Kistópart u. 47. sz. házportán, özv. Meszlényi Ferencné tulajdonát képező épületet bontottak el, amely egykor Patócs József 43. sz. háza volt. Az öreg, vert falú épület építési ideje ismeretlen. A szájhagyomány szerint ún. quartelos ház volt, amelyet a feudális korában a helyi tanács a módos gazdákkal a német katonák beszállásolására építtetett. A tulajdonos és adatközlő elmondotta, hogy az épület földémszerkezetét a fiókgerendákra helyezett nádterítésből, majd a tető felől 30 cm vastagon tapasztott sárrétegből készítették. A bontás során az épület két átellenes sarkában, a szoba szomszéd felőli és a konyha saját telekre néző szögletében, az ún. majorpangban, a vastag sárban, gondosan elhelyezve, egy-egy teljesen ép tyúktojást találtak. Az egyikben apadás nélkül, szinte friss volt a jól elkülönült sárgája és fehérje, a másikban már összekeveredett, kissé apadt volt, de nem záp. A tojásokat a körülvevő, megszáradt sár szinte légmentesen elzárta és megőrizte. A bontás során, amelyet a további „kincsek” reményében figyelmesen végeztek, mást nem találtak.

Idős Nagy Pál Hódmezővásárhelyen 1899-ben, a legkésebb betelepülő Kopáncs nevű határrészben tanyát kezdett építeni. Megmaradt gazdasági naplójában részletesen írt.

Fia, ifjabb Nagy Pál (1906–1985) a tárggyal kapcsolatos szakmai fölkeszttség nélkül, de a társadalmi rétegébe tartozó paraszttársait jóval meghaladó szellemi képességgel, részletesen beszélt az apjától hallott építőáldozatról, amely a vásárhelyi tanyavilágban ebben a korban sem volt még ritkaság. (Ezt korábban, az ő magyarázataival együtt közöltük.)

„A szobahely kijelölését követően, a leendő kemenccével átlósan szemközti sarokban Nagy Pál gödröt ásott. Két cseréptányért hozott. Az egyikbe gyümölcsöt, búza- és rozskalászt, két tojást, néhány, a császár arcásával díszített pénzdarabot és egy amulettet rakott, amelyen Krisztus keresztje domborodott. A másik tányérral mindezt lefedte.

A gödör alján elhelyezte a két, szájával összefordított tányért, majd betemette és ledöngölte. A tanya falát fölötte kezd el építeni.”<sup>1</sup>

## 4. A magyarországi építőáldozatokról

Az építőáldozat kialakulása szinte egyidős az emberi kultúrával, és annak egyik terméke. „Talán nincs is a földön olyan nép, amely ne ismerné az építéskor bemutatott áldozat valamilyen formáját, vagy legalábbis ezzel formai vagy funkcionális szempontból analóg rítusokat, eljárásokat” – írja Bartha Elek.<sup>2</sup>

Fölvetődik az a kérdés, hogy miért kell építőáldozatot hozni? „A leölt és elásott vagy befalazott áldozat azt a célt szolgálja, hogy az építmény szilárdan álljon [. . .]” – írta Bartha Elek.<sup>3</sup> Természetesen ez csupán az egyik föltételezés, bizonyítani azonban nem lehet. Megítélésünk szerint, az építőáldozatnak az épület statikai biztosítása mellett még több föltételezhető fontos feladatot is teljesítenie kellett.

Az áldozat értelme valószínűleg az, hogy az ember egy felsőbbrendű hatalom számára lemond, följárni olyan értéket, amely nagyon kedves vagy fontos neki; és ettől az áldozathozataltól védelmet, további sorsa pozitív alakulását várja. „[. . .] az áldozatnál az ajándékozás kölcsönössége, illetőleg az okkal remélt viszonzás hozza meg az áhított eredményt”.<sup>4</sup> Az élet hétköznapijaiban, ez a közvetlen családi környezetben érvényesülhetett. A család az a hajlék, építmény határolta el és védelmezte a környezettől, amelyben lakott, amelyben a házi tűzhely állt.

Kérdés, hogy kinek vagy kiknek szól az építőáldozat? Ki vagy kik fogadják azt?

Bartha Elek szerint „[. . .] az áldozatot elfogadó szellemiény a saját természetfeletti hatalmánál fogva teljesíti az emberek kívánságát az áldozat viszonzásaként”.<sup>5</sup> Ez a felsőbbrendű szellemiény eléggé meghatározatlan, különösen a magyar folklórban. Bartha is beszél „házi-szellemekről”, „védőszellemekről”, a „tűz szellemiényeiről”.<sup>6</sup> A család szelleme az ősök szelleme, az ősök tiszteletében nyilvánul meg. Az építőáldozatok egy részének elhelyezéséből gyanítható, hogy a háziszellem és a tűz szellemiényei is valamiképpen összefüggthettek,

esetleg azonosulhattak. Erről Bartha Elek is írt.<sup>7</sup> A háziszellemek egyikének tipikus megszemélyesítője volt az ókori Egyiptomban Bész, a görbe lábú, pocakos, torzonborz törpe. Nem véletlen, hogy alakját ijesztőnek ábrázolták. Ezzel riasztotta el a háztól a rossz szellemeket.

Ezek a védőszellemek, mint nevük is mutatja, valamennyi kultúrában mindaddig jó szándékúak, amíg az ember a bizalmukat bírja. Általában az is elmondható róluk, hogy emberszerűek, mint Bész, vagy pl. a bolgároknál Namestnik. Kivétel a magyar folklórterület, ahol alakja elvont, meghatározatlan, és lénye közelebb áll az istenhez, mint az emberhez.

A dél-alföldi földműves paraszti közösségek számára, panteisztikus világképükben, a pogánykorból eredő, életet adó *Földanya* volt a legfontosabb szellem. Erről korábban részletesen írtunk.<sup>8</sup> A Földanya nemcsak a terményt érlelte, de táplálékával az embert, a családot is eltette. Halála után az ember „hozzá tért meg”. A vásárhelyi parasztek elképzelése szerint a földben élt, s mint a család jótevője, a földből készült tűzhely is lakhelye lehetett. Hasonló felfogást talált Bálint Sándor is, és így fogalmazott róla:

„Akinek a torka fájt, a szegedi nagytájon ezt mondotta: földanyám, torkom fáj, nékéd panaszolom [. . .]. Háromszor egymás után kellett elmondani, közben háromszor megcsókolni a kemencét, hiszen az is földből van.”<sup>9</sup>

Feltételezésünkkel nem járhatunk messze az igazságtól, bár jobban bizonyítani sem tudjuk, hogy a dél-alföldi építőáldozat címzettje a Földanya is lehetett.

A kutatók feltételezik, hogy a legősibb építőáldozatok emberek voltak. Bartha Elek számos lelet összegyűjtésével bizonyítja, hogy több európai kultúrában, évezredekre visszamenően ismert gyakorlat volt az emberáldozat.<sup>10</sup> „[. . .] Herzenben egy tűzhely alá temetett, rongyokba bugyolált gyermeksontvázat” találtak, de különböző vidékekről, házak alapjából, tűzhelyek gödréből embercsontok, főleg koponyák kerültek elő.<sup>11</sup> Ez a rituálé egyes vidékeken és népcsoportoknál az újkorban is megmaradt. Bartha a 18. sz. végéről *eleven emberáldozatról* írt a balkáni törököknél és a délszlávoknál.<sup>12</sup>

Magyarországon a honfoglalást követően lakóházból emberáldozatot eddig nem sikerült kimutatni. A szokás viszont áttételesen nálunk is ismert volt, mert „A Vas megyei Taródfa községben egy XVIII. századi ház bontásakor a konyha és a szoba közötti falba építve egy félmaréknyi emberi haját találtak a kemence szája fölélti magasságban.”<sup>13</sup> A testrészek, legyenek azok csontok, koponya, vagy haj, magát az embert személyesítik meg, és az áldozatban helyettesítik.

Az emberáldozatokat időben és térben nagy különbségeket mutatva, az állatáldozatok váltották föl. Mivel a címzett szellemek ezekben az esetekben is életet követeltek, szintén véres áldozatok voltak. Az ember- és állatáldozat *aktív áldozati formának* számít. Ide soroljuk az élőlényeket megszemélyesítő és helyettesítő testrészeket, a koponyától a tollakig; de az egész Európában elterjedt, aktív áldozat volt a tojás is, amely egyes népeknél az élet, a továbbélés, a feltámadás jelképe volt. Bartha Elek szerint „Az állatáldozat sajátos és igen elterjedt válfajának tekinthető a tojás [. . .].”<sup>14</sup> „[. . .] he-

lyettesítik az áldozatra szánt állatot annak hasznával, nevezetesen a baromfit a tojással.”<sup>15</sup>

Jellemző az emberi találékonyaságra, hogy építőáldozatként az elérhető állatfajok legtöbbjét fölhasználta. Így elsősorban a háziállatokat: a lovat, bivalyt, tulkot, kecskét, sertést, bárányt, kutyát, macskát, ludat, csirkét, tyúkot, kakast, tojást. A vadállatok közül szarvast, denevért, sünt, egeret, különböző fajta madarakat, főleg verebet és énekesmadarakat, végül békát, gyíkot, bogarakat. A testrészek között szerepelt a koponya, csontok, szarv, fül, farok, köröm és toll.

Az állatáldozatok csoportjába tartoznak az ismertett fazékba helyezett kakas és a majorpangba beépített tojások is. Részben ide tartozik a leírt építőáldozatok közül a két tojás.

További felosztás és a teljes felsorolás igénye nélkül, egy csoportban tárgyaljuk mindazon építőáldozatokat, amelyek a *passzív* áldozatok közé sorolhatók. Ilyenek voltak pl. a felszentelt gyertyák, barkák, kereszt, víz; továbbá pálinka, pénz, amulettek, használati tárgyak, kort jelző nyomtatványok, termények stb.

Ebbe a csoportba tartozik Idős Nagy Pál áldozata is, nevezetesen a tojások kivételével a cseréptányérokba zárt gyümölcsök, gabonaszemek, pénzdarabok és az amulett. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a veresüket pontosan datálható pénzérmék, amulett már az utókornak szóló üzenetnek, egyfajta „palackpostának” is tekinthető. „Vallásra való tekintet nélkül általánosan elterjedt szokás, hogy pénzt helyeznek az épülő házak fundamentumába vagy falába.”<sup>16</sup> Itt van az az átmenet, amikor az eredeti rítus átalakul, és minőségileg új népszokás jön létre. Bartha Elek szerint is „Valóságos építőáldozat helyett nemegyszer célszerűbb, ha ezekben a szokásokban bőség-, egészség-, termékenységvarázsló, kezdő rítusokat, az egyházi áldás paraliturgikus formáit, az emlékek hátrahagyásának újabban feltámadt igényét, védő, gonoszűző és más mágikus cselekvéseket látunk.”<sup>17</sup>

Idős Nagy Pál tanyai építőáldozatához hasonló szimbolikus erővel bír az a két ábrázolás is, amelyet Hódmezővásárhely kül- és belterületének egy-egy épületén találtak. A származás és a folytonosság ezek és az ősi építőáldozatok között nem igazolható ugyan, de a „jelképi továbbélés” lehetőségét sem lehet kizárni; illetve naivitás lenne csupán véletlenszerű összefüggést látni bennük. Mindenesetre, az épületfalakon talált kakas- és tojásábrázolás már nem áldozat, hanem a preventív bajelhárító mágikus szokások vagy a termékenységvarázslás körébe tartozik. Bartha Elek szerint „[. . .] jelképes jelentést tulajdonítanak például a tojásnak, amikor a ház termékenységének, bőségének biztosítását várják tőle.”<sup>18</sup>

A kakas az építőáldozatban is megkülönböztetett jelenség volt. Akik kakast áldoztak, az éber őrzőt, a házra felvigyázót is látták benne. (A harcias kakas tudvalévő, hogy olykor a gazdájának is nekiugrik, vagy kukorékolásával jelzi a jövevény érkezését.) Wlisslockiné írta: „[. . .] a kakas és tyúk egyrészt mint hasznos és őrző állatok fordulnak elő [. . .]. Másrészt ismét a vigyázat, gondos virrasztás symbolumának vétetik [. . .].”<sup>19</sup> Más hol ezt írta: „[. . .] kakas, tyúk és tojásnak a magyar ősvallásban kiváló szimbolikus jelentősége volt, és hogy ezek áldozatul is használtattak.”<sup>20</sup>

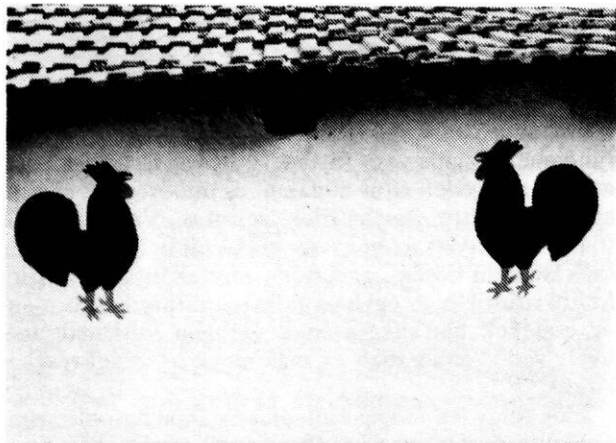


A 18. sz. eleje óta Vásárhelyen élő Tárkány Szücs gazdanemzetség egyik családja, a kút völgyi határ részben tanyás gazdálkodást folytató T. Sz. Imréné 1979-ben a hosszú és magas baromfiól falára két egymással összenéző, fekete kakast festett piros lábbal, csőrrel, szakkal és tarajjal. (3. kép.) Az ólra festhetett volna bármilyen más baromfit is, ha csupán a bennük lakozó aprójószágot akarta volna ábrázolni.

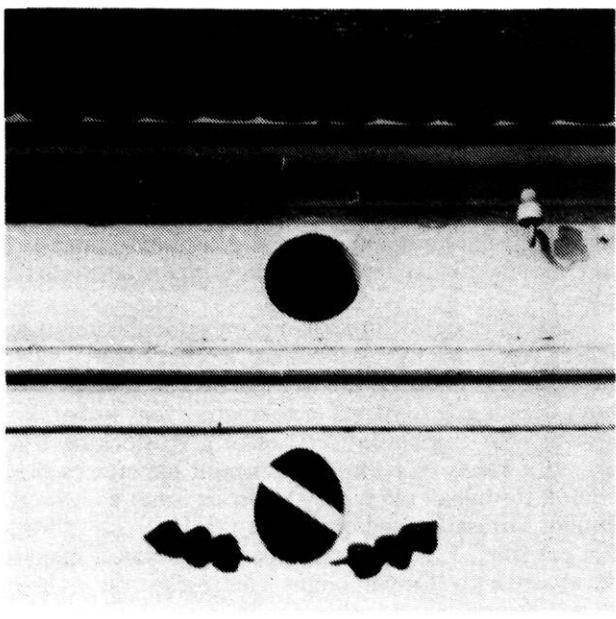
A belterületen, Damjanich u. 28. sz. ház „szárazbejárású” kapuja fölött, a majorpang magasságában, a tető alatt, szinte „címerként” két stilizált falevél között „festett”, azaz ferde csíkmintás, jókora tojást formáltak ki vakolatból, amely ma is a bejárat ékessége. (4. kép.) Ezek a polgárosodó gazdaházak Vásárhelyen zömében 1880–1914 között épültek.

K. Csilléry Klára így fogalmazott: „[. . .] az építőáldozatot – nem ritkán tyúkot, kakast, vagy pénzt, pálinkát, esetleg egyebet – igen gyakran a háznak leginkább védendő, illetve legszentebb részére szokták beépíteni, a bejárathoz, a kemencéhez, a sarkokba, illetve a sarkokba”.<sup>21</sup>

A teljesség igénye nélkül, példaként ismertetünk néhány leírt esetet, amikor építőáldozat a házi tűzhely



3. kép. Kakasábrázolás az istálló falán



4. kép. Tojásábrázolás a lakóház oromzatán

közeléből került elő. Ugyancsak K. Csilléry Klára írta, hogy „[. . .] az egyik rázomi háznak viszont a kemencéje előtti szakaszából, a szelemenágas közeléből került elő egy lókoponya, a ház padlója felett 70–80 cm magasságban”.<sup>22</sup>

Bálint Sándor a Csongrád megyei Tápé község folklórhagyományát vizsgálva, ezt írta: „A készülő tűzhely, illetőleg kemence alapjába ősi áldozati kultusz maradványaként lőfejet, eleven csirkét raktak.”<sup>23</sup>

Tanulmányunkban ismertettük, hogy a Hódmezővásárhely, Hajnal utcai építőáldozat a tűzhely szomszédságában épült közfalból, derékmagasságból került elő. A hely és a befalazás magassága vitathatatlan rokonságot mutat a fentebb ismertetett rázomi lelettel.

Miként írtuk, a háziszellemek egy része is a házi tűzhelyben élt. „A bolgárok háziszelleme a Namestnik, amelynek alkalmanként a tűzhelyen áldozatot is mutatnak be – írta Bartha Elek, majd így folytatta: – A szerbek és a horvátok is a tűzhelyet tartották a háziszellem állandó tartózkodási helyének.”<sup>24</sup> Ezek után föl kell tételünk, hogy a magyarlakta területeken, a kemence közvetlen környezetében vagy a tűzhely alapjánál talált építőáldozatok a tűzhelyben lakozó háziszellemeknek, a Dél-Alföldön esetleg a Földanyának lettek följajánlva.

Az építőáldozatok között gyakori volt a kakas. Az 1950-es területrendezés előtti vásárhelyi nagy határból, a kardoskúti Hatablaki Kápolna-dűlőből, ásatás során kora középkori lelet került elő, amelyről, Méri Istvánra hivatkozva,<sup>25</sup> Bartha Elek ezt írta: „A Kardoskúton feltárt Árpád-kori kőoszlopú veremháznak a kemencével szemközt sarkában ásott kis gödörből egy kakas teljes csontváza került elő.”<sup>26</sup>

A szokás, hogy ti. építőáldozatként kakast temessenek el, falazzanak be, a közelmúltig élt. Tóth Ferenc közölte, hogy „Az építőáldozat a (Makóhoz) közeli magyarcsanádi szerbeknél még az 1960-as években is élt. A vert fal készítésekor egy méterre a földtől cementlapok közé betettek egy élő kakast és egy tyúkot.”<sup>27</sup>

Bár Hódmezővásárhelyről kakasnak, mint építőáldozatnak az ismertetett leleten kívül további előkerüléséről eddig nincs tudomásunk, a föltárt összefüggések alapján úgy ítéljük meg, hogy ez nem volt véletlenszerű, egyedi lelet, hanem beleillik a magyar és európai folklórkörbe.

Hasonló a helyzet a Hódmezővásárhely, Kistópart utcai, ismertetett tojásleletekkel kapcsolatban is. A szomszédos Orosházáról, a közelmúltban, az épület hasonló helyeiről tojásáldozatok előkerüléséről számolt be Beck Zoltán:<sup>28</sup> „Az 1929-ben épült múzeumépületben folyó szerelési munkálatok során a falban, egy üregben három fészkalja szépen elrendezett tyúktójt letek, a fészkek között pedig a szalmában diókat. A befalazott 38 tojásán kívül a múzeum padlásán is találtak tojásokat, mégpedig valamennyi szarufa tövében, néhol több darabot is. Ez utóbbiak már nem mind tyúktójsok voltak, akadt közöttük lúd- és fécántójs is.”<sup>29</sup>

Arra vonatkozóan, hogy áldozati tojásokat miért helyeztek el épp a majorpangban, padlásán, tehát a falak fölött, feltételezésünk sincs.

Az eddig ismert különböző építőáldozatok elhelyezéséből viszont kiderül, hogy ezek a házfal alatti gödörben, magában a falban, többnyire derékmagasságban és a fal felett egyaránt voltak.

Ismertettük a Hódmezővásárhely, Hajnal utcából

előkerült építőáldozati kakast magába foglaló cserépkantát. A jelenség, hogy ti. építőáldozatnak szánt kakast cserépedényben falaztak be, ástak el, szintén nem egyedülálló. K. Csilléry Klára<sup>30</sup> és Bartha Elek említi, hogy „[...] a budai Szent Péter plébániatemplom szentélye alatt talált, kakascsontvázat tartalmazó korszó” a kora középkorból származott.<sup>31</sup> (Bár a templomot nem lehet lakóházként kezelni, nyilvánvaló, hogy a vele kapcsolatos népi hiedelmek is eltérnek, a fenti leletre való hivatkozás mégsem hagyható szó nélkül. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a két épülettípus annyiban azért szellemi hasonlóságot mutat egymással, hogy a templom a benne lakozó keresztény *isten házáként* élt és él ma is a tudatban.) Pócs Éva a 18. sz.-i Tordáról ismertetett „fazékban elfalazott kakas”-t.<sup>32</sup>

Az valószínűnek látszik, hogy az ebbe az építőáldozati csoportba tartozó emlékeknél az áldozat fő része maga a kakas volt, és az edény ennek csak elzárását,

védelmét szolgálta. (Üres edénynek, mint építőáldozatnak az előkerüléséről eddig nincs tudomásunk.)

Megfejtésre vár még, hogy milyen jelentősége volt annak az igen szabályos, mesterségesen kivágott lyuknak, amely a Hódmezővásárhely, Hajnal utcai kakasáldozatot magába foglaló cserépkanta fenekén található? Az nyilvánvaló, hogy egy egyébként is befalazásra kerülő edényen feleslegesen nem végeztek óvatos munkával járó fúrást, csiszolást.

Ésszerű, bizonyítható magyarázatunk nincs a jelenségre. Valószínűsíteni azt lehet, hogy a kanta fenekén vágott lyuknak az áldozat és az áldozat címzettje között könnyebben létrejövő kapcsolatteremtésben volt jelentősége. Ez a felfogás ismét erősíteni látszik a Földanya-kultuszt, hiszen a kanta fenekén lévő nyílás lefelé irányult. Mindenesetre, ez a lelet eddig egyedülállónak számít.

## JEGYZETEK

1. SZENTI T. 1979. 13–14.
2. BARTHA E. 1984. 9.
3. BARTHA E. 1984. 26.
4. BARTHA E. 1984. 27.
5. BARTHA E. 1984. 27.
6. BARTHA E. 1984. 57–66.
7. BARTHA E. 1984. 100–101.
8. SZENTI T. 1985. 335–337.
9. BÁLINT S. 1980. 3: 183.
10. BARTHA E. 1984. 18–19.
11. BARTHA E. 1984. 19.
12. BARTHA E. 1984. 18–19.
13. BARTHA E. 1984. 10.
14. BARTHA E. 1984. 14.
15. BARTHA E. 1984. 15.
16. BARTHA E. 1984. 17.
17. BARTHA E. 1984. 26.
18. BARTHA E. 1984. 27.
19. WLISLOCKINÉ D. A. F. 1899. 205.
20. WLISLOCKINÉ D. A. F. 1899. 213.
21. K. CSILLÉRY K. 1982. 273.
22. K. CSILLÉRY K. 1982. 273.
23. BÁLINT S. 1971. 637.
24. BARTHA E. 1984. 59.
25. MÉRI I. 1964. 16–17.
26. BARTHA E. 1984. 12.
27. TÓTH F. 1978. 206.
28. BECK Z. 1981. 30.
29. BARTHA E. 1984. 15.
30. K. CSILLÉRY K. 1982. 273.
31. BARTHA E. 1984. 12.
32. PÓCS É. 1977. 1: 698.

## IRODALOM

- BARTHA Elek**  
1984. *Házkultusz. A ház a magyar folklórban*. Studia Folkloristica et ethnographica 14. Debrecen.
- BÁLINT Sándor**  
1971. *Népi hitvilág*. In: Tápé története és néprajza. Tápé. (Szerk.: Juhász Antal.)  
1980. *Betegségek paraszti orvoslása*. In: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete III. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1978/79–2. Szeged.
- BECK Zoltán**  
1981. *Építőáldozat*. Békéscsaba.
- K. CSILLÉRY Klára**  
1982. *A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei*. Budapest.
- MÉRI István**  
1964. *Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Oroszáza határában*. Budapest.
- PÓCS Éva**  
1977. *Építőáldozat*. In: Magyar Néprajzi Lexikon I. Budapest.
- SZENI Tibor**  
1979. *A tanya*. Budapest.  
1985. *Paraszttvallomások*. Budapest.
- TÓTH Ferenc**  
1978. *Anyag és technika Makó népi építészetében*. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1976/77–1. Szeged.
- WLISLOCKI Henrikné-Döfler A. Fanni**  
1899. *Kakas, tyúk és tojás a magyar néphitben*. Ethnographia VI. 205–213.

## DIE SPUREN DES BAUOPFERS IN HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

Der Autor hat rituale Objekte in der einstigen Marktlecken und seiner Umgebung gesammelt, die Bauopfer waren. Ein Teil dieser Objekte wurde in Stampfbau von Wohnhäusern aus dem 19. Jahrhundert im Laufe der Abbau gefunden. Über die Existenz eines anderen Objektes hat der Autor im Zusammenhang mit dem Bau eines Einzelhofes im Laufe der Feldarbeit Informationen erhalten.

In der Scheidewand zwischen Stube und Küche des Hauses in der Hajnalstrasse wurden in einem nicht glasierten Wassergefäß mit zwei Griffen die Knochen eines Hahnes gefunden. Der Hahn in einem Gefäß, als aktive Bauopfer ist in ganz Europa bekannt. Das runde Loch am Boden des Gefäßes kann als einzigartiger Charakteristikum bewertet werden, und man kann annehmen, es diene als mystische „Beziehung“ zwischen dem Opfer und dem „Betitelten“. In der Lehmverputz des Dachbodens des Hauses in der Kistópartstrasse hat man gleichfalls aktives Bauopfer, Hühnererei gefunden. Die Eier vertreten das lebendige Tier. Das Ei ist in ganz Europa ein Symbol des Lebens, der Auferstehung, und ist als Bauopfer sehr verbreitet.

An der Wand des Wohnhauses und des Hühnerstalls des Ein-

zelhofes in Hódmezővásárhely hat man symbolische Zeichen, Abbildungen eines Eis und eines Hahns gefunden, diese hatten präventive die Fruchtbarkeit fördernde magische Funktionen.

Das späteste passive Bauopfer, Naturalien, Obst und Münzen zwischen zwei Tontellern wurde, in der Mauer eines 1899 gebauten Einzelhofes gefunden.

Das aktive Opfer bedeutet Sicherheit und Bund zwischen den wohlthätigen Geistern von Haus und Herd, bzw. den Baueigentümern und Einwohnern, im Schutz des Gebäudes und des Menschen. Das passive Opfer ist in diesem Falle mit der Prevention verwandt. Das Vorhandensein von Münzen im Bauopfer bildet einen Umgang zu dem Volksbrauch, Botschaft für die Zukunft hinterzulassen.

Das uralteste Bauopfer in ganz Europa war das Menschenopfer, das bisher auf ungarischen Gebiet so auch in Hódmezővásárhely nicht belegbar ist. Zur gleicher Zeit aber waren Tiere, das Ei, eingeweihte und profane Objekte als Bauopfer gebraucht. Diese wurden in den wohlbehüteten Stellen des Hauses verborgen.

Тибор Сенти

## СЛЕДЫ ВСТРОЕННОГО ЖЕРТВОПРИНОШЕНИЯ В ГОРОДЕ ХОДМЕЗЬВАШАРХЕЙ

Автором собраны три такого ритуального предметного памятника в центре и пригороде бывшего сельского города Ходмезьвашархей (область Чонград), которые служили в качестве встроенного жертвоприношения. Часть этих памятников были обнаружены в ходе разборки в двух различных, центральных пунктах города жилищного дома, имеющих глинобитую стену, построенных в периоде феодализма. О третьем таком памятнике встроенного жертвенника он узнал благодаря одному человеку, который рассказал ему о строительстве в хуторе.

В общей стене кухни и комнаты жилого дома на улице Найнал по высоте пояса, в одном безглазурном кувшине для воды нашли кости петуха. Петух, поставленный в посуду по всей Европе был известным обрядом, как активный предмет встроенного жертвоприношения. В то же время уникальная черта этой находки, что на дне сосуда обнаружена дырка правильной формы. Предполагают, что это служило для поддержания мистической связи между жертвенником и адресованного.

За стеной дома на улице Киштопарт, в футеровке перекрытия, в двух по диагонали противоположных углах также обнаружили куринные яйца в качестве активного встроенного жертвоприношения. Яйца представляют живого животного. По всей Европе яйцо известно как символ жизни, воскресения; и распространилось как жертвоприношение.

Так и на стене ходмезьвашархейского жилищного дома,

далее как и на стене хуторного хлева для мелкого скота находятся символические знаки рисунка яйца и петуха с целью отвода несчастья и создания плодородия.

В более позднем периоде возникают т. н. пассивные встроенные жертвоприношения, состоящие из различных видов урожая, фруктов и монет. Такое встроенное жертвоприношение нашли между двумя тарелками, найденными под стеной хуторного дома, построенного в 1899 году.

Активный жертвенник гарантирует союз и обеспечивает связь между добрыми духами дома или очага и строителями, пользователями дома, оберегает дом и там живущих людей. Пассивный жертвенник в этом случае показывает сходство с отводом беды. Во встроенном жертвеннике присутствие монет является переходом, дающий весть в направление народных обычаев.

Человеческое жертвоприношение явилось самым древним жертвоприношением по всей Европы, которое до наших дней не удалось найти по Венгрии, так и городе Ходмезьвашархей. В то же время, в качестве встроенного жертвоприношения применяли животные, яйца, урожай, таинства и прочие предметы. Они были спрятаны в самых бережнохраняемых местах. Исключением служили яйца, расположенные за стеной в городах Ходмезьвашархей и Орошхаза.



## BEFALAZOTT EMLÉKEK A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI TANYÁK ÉPÍTMÉNYEIBEN

A vásárhelyi tanyavilágból előkerült, befalazott emlékek az utókornak szóló üzenetek. Emléket állítanak az elődök tevékenységének, dokumentálva az építés körülményeit, és erkölcsi példát adnak. Ezek az emlékek legfőképpen kis részben kötődnek az építőáldozatokhoz. Valószínű, hogy azokból váltak, fejlődtek ki. Ezeknek az emlékeknek „palackposta” szerepe volt. Bár a jövőnek szóló üzenetet itt nem a víz hullámverésére hagyták, hanem épületekben elfalazták, ezzel viszont egy sokkal „mélyebb sodrású árra”, az időre bízta.

Az eddig földerített esetekben az üvegekben, fémdobozban levelek voltak. Időben a legutolsónál fényképeket, korabeli újságokat és pénzérméket is helyeztek el. A kibontásuknál nem voltunk jelen, hiszen az ilyen emlékek előkerülése teljesen véletlenszerű. Valamennyi esetben évek teltek el, mire a „palackpostáról” tudomást szereztünk. A bennük lévő levél nemegyszer gazdát is cserélt, ezért a dokumentálásukat csupán annyira sikerült elvégeznünk, amennyire ez a visszaemlékezők segítségével lehetséges volt.

Valamennyi befalazott emléket századunkban helyezték el. Jól követhető a fejlődésük, tartalmi gazdagodásuk, ezért a befalazásuk időbeli sorrendjében ismertetjük őket.

## 1. Levél 1913-ból

Az 1970-es években tanyabontást végeztek a Vásárhelyi Állami Tangazdaság területén. Bontás közben a földem és tető találkozási részén, amelyet itt *majorpangnak* neveznek, egy befőttes kisüveg került elő, benne nyolc részre összehajtott, erősen töredező, vonalas papíron írás volt olvasható:

„Ezen ház épült 1913. április és május hónapokba készített K. Szabo Imre és neje született Maksa Jusztina, 26 éve korukba a család neve.  
Id. K. Szabo Pál 66 éves neje szül. Kelemen Judith 64 éves. fia K. Szabó Pál, 46 éves neje Vig Rozál 42 éves. fija és menyé.

a fent nevezett építetők azoknak családjaik az építésig legifjabb K. Szabo Pál szül. 1908 július 28.

K. Szabo Ida szül. 1912 június 28. Akori családi birtok 150 hold föld. Építő mesterei kőműves.

Fejes Antal nejevel Ég(e)tő Juliánnával életkoruk a Ferj 29 a nő 24 éves. családjuk Fejes Rozsika Szül. 1912 június 28.

Ács mester Nagy Imre szül: 1847 július 22. Neje Olasz Lidia Szül. 1852 augusztus 22.

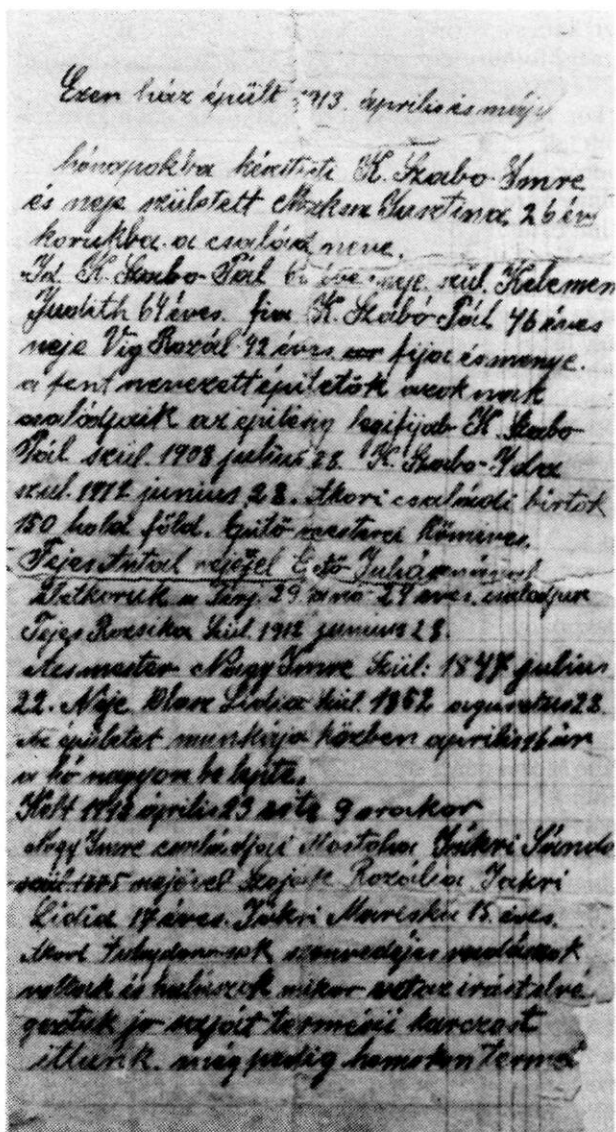
Az épület munkája közben április 16-án a hó nagyon be lepte.

Kelt 1913 április 23 este 9 orakor

Nagy Imre családjai Mostoha Jáksi Sándor szül. 1875 nejevel Szóják Rozália Jakri Lidia 17 éves. Jáksi Mariska 15. éves.

Akori tulajdonosok szenvedéjes vadászok voltak és halászok mikor ezt az írást elvégeztük jó saját termési karcost ittunk. még pedig homokon termel.”

A levél tényeket közöl a gazdacsaládról, építőkről, az időjárásról és az írás körülményeiről. A jövő nemzedék-



1. kép. Tanyasi család házépítéssel kapcsolatos adatai (1913)

nek szóló intő, oktató vagy egyéb témájú üzenetet nem tartalmazott. Az írás többször is gazdát cserélt, mire végleg megkaptuk. Több adatot vele kapcsolatban nem tudtunk gyűjteni.

## 2. Az Olvasó Egyesület emléklevelei (1927)

Az 1970-es évek elején az Előre, Szántó Kovács, majd a Rákóczi Mgtsz tulajdonába került egykori közösségi épületet, a Kenyere-parti Olvasó Egyesületet, „azok bontották el, akik építették”. A kémény közelében, a bejárati homlokzat fő falában, a majorpang magasságából, fölnyíló tetővel ellátott bádogszelence, a két világháború közötti gyarmati fűszeráru meglehetősen összerozsdásodott doboza került elő. Benne 2, egymástól független levél volt. Az összesen 3 lapot kitevő leveleket franciakockás papírlapra tintával, ill. ceruzával írták, majd apróra összehajtva helyezték a dobozba. Az első 2 lapból álló levelet az olvasókör aljegyzője írta, a második, ceruzával írtat pedig az építést közvetlenül végző munkások. Az aljegyző levelében ez állt:

„Isten nevében!

A Kenyere parti olvasó egyesületnek vezető tisztje kara s a környék beli gazdálkodók áldozat kézsége fojtán elérte azt, hogy a kör helyiségnek alapját 1927 év Augusztus hó 25 én déli 12 orakor letette.

A kör helyiség a következő adakozók adományából épült fel.

Bodrogi István t. elnök	1 q	Szücs Imre	1 q
Tolnay Imre elnök	1 q	Szücs Márton	1 q
Bálint Ernő Jegyző	1 q	Trencsényi Ferencz	1 q
Olasz Ernő aljegyző	1 q	Toth Pál	1 q
Kovács János pénztáros	1 q	ifj Bodrogi István	1 q
Varga Imre gondnok	1 q	Sándor Imre és neje	1 q
Nagy János t. jegyző	1 q	Héjja István	1 q
Toth János al elnök	1 q	Toth és Nagy	1 q
Höss N Ernő számvizsg.	1 q	N. Kovács Ferencz	1 q
Höss N Lajos választmány t	1 q	Bereczki Márton	1 q
Olasz Lajos választmányi t	1 q	Olasz Péter	1 q
Lukács Mátyás választmányi. t.	1 q	Joó Pál	1 q
ifj Kovács János választmányi. t.	1 q	Höss N Bálint	1 q
Olasz P. Pál választmányi. t.	1 q	Kiss Dezső	1 q
Kóti István választmányi t.	1 q	Szabó János	1 q
Szabó Mozes pénzt elenőr	=	idős Gy. Kovács József	1 q
Höss N János	1 q	ifj. Gy. Kovács József	1 q
Posztos Imre	1 q	c. Molnár Imre	1 q
Tolnay Imre	1 q	Hodi Sándor és leánya Juliska	1 q

Tolnay István	1 q	Olasz Bálint	1 q
Szücs György	1 q	ifj Tolnay János	1 q

(A második lapon:)

ösv Tolnay Lajosné	1 q
Kovács Lajos	1 q
Elek András	50 kg
Toth Sándor választmányi t.	50 kg
Olasz Máté	50 kg

Olasz Sándor	50 kg
Olasz Sándor	25 kg
Olasz Bálint	25 kg
Hodi Pál	25 kg
Vacsi Károly	25 kg
Szomor István	50 kg
Varga János	25 kg
Nagy Sándor	25 kg
ösv Héjja Ferenczné	25 kg
Oláh Mihály	25 kg
Mészáros Sándor	10 kg
Kiss Ernő	10 kg
ifj Höss N Bálint számvizsgáló = Höss N János gondnok és telek tulajdonos	1 q
búzáat adományoztak a kör helyiség felépítése javára.	Falba tétettet 1927. auguszt 29-én: Az utokor emlékének. Olasz Ernő aljegyző”

Az építőmunkások ezt írták:

„Készítette

D Szabo Imre ács és D Szabó Lajos komíves lakik ács Korona utca 3 sz kőmíves György 21 a szám az új kört siker koronaza további működésével Katona Mihály kőmíves segéd Siági Imre Borsos Mihály Olasz Jozsef napszámosok dolgoztak ezen épületen”

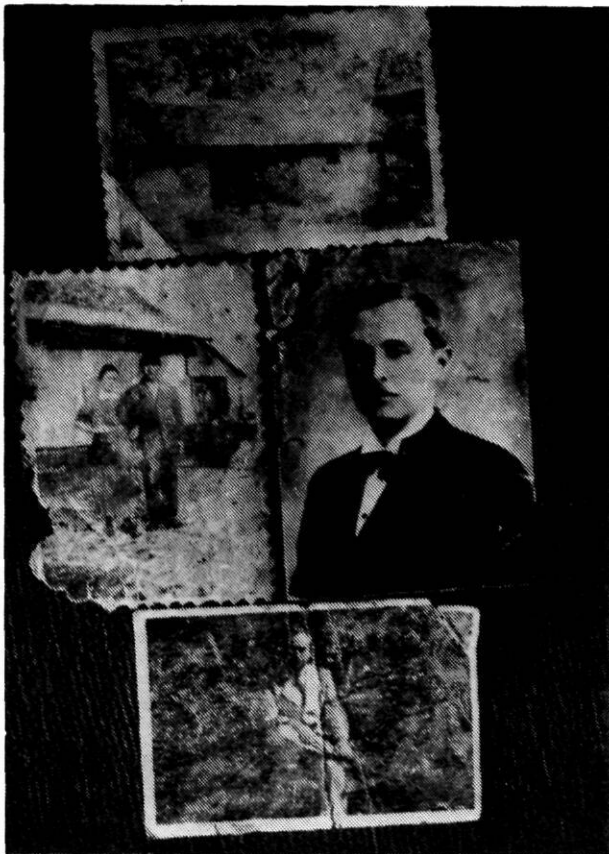
A dokumentáció, amely az egyik köralapító tag gyermekének tulajdonában van, az építés áldozatosságát örököltette meg. Falba helyezése az építkezés ünnepélyességét emelte. Bár a jövőnek szólt, az elkövetkező nemzedéknek intelmet, üzenetet nem tartalmazott.

## 3. Tanyai üzenet a befőttesüvegben (1944)

1982 nyarán a Vásárhelyi Állami Tangazdaság területén, a barattyosi határban új, téglából épült tanyát bontottak el. A bejárati homlokzat falában, kb. 60 cm-re a talajszinttől, 2 téglá között befalazva, patentfedelű befőttesüveget találtak, amely a kifeszítéskor eltörött. (A bontást csákánnyal végezték.)

Az üvegben többféle tárgyat találtak. Két, kb. A4-es méretű zsírpapírra írógéppel, igen jó helyesírással levelet írtak, és ezt az öreg gazda, felesége és két gyermeke tintával aláírta. Egy kisebb zsírpapírszeletre az ifjú gazda utóiratot szerkesztett. Több 6x9 cm méretű, amatőr, ill. fényképész által készített, megfakult, töredezett





3. kép. „Befalazott” fényképek (1944)

Részlet a gazdák által írt levélből:

„Ezen épület készült Krisztus után 1944. évben a második világháború ötödik esztendejében. Építtette ifj. Lázár Ferenc, kinek apja szintén Ferenc, született 1880 évben, anyja Sz. Kiss Juszttina született 1884 évben, mindketten ősi gazdálkodó családból származtak, időközben azonban a Lázár család az iparral is foglalkozott és a már most kihaló félben lévő timár mesterséget folytatta elég jó eredménnyel. A felépítendő épület, amelynek alapjába helyezzük el ezt az emlékiratot, a Lázár család tulajdonát képezi.

Az építtető ifj. Lázár Ferenc, aki született 1904 évben,

jelenleg még nőtlen, gazdálkodói pályára készült, amit a mai napig folytat is, eltekintve attól, hogy mellesleg élőállat-kereskedéssel is foglalkozik s esztendőközön keresztül volt a Hódmezővásárhelyi Gazdasági Egyesület titkára.

A legközelebbi városok Hódmezővásárhely tőlünk délre 9 kilométerre, Szentes ugyancsak az épület helyétől északra 18 kilométer távolságra van [ . . . ]

Ezek voltak azok, amit a késő utókorral többek között ismertetni kívántam [ . . . ] hogy képet alkothassanak arról, hogy mennyire más világ volt az, amikor ennek az épületnek fundamentumát a földbe elhelyezték, de az erős akarat a vérvivataros idők közepén is házat épít. Legyen ez az utóbbi megjegyzés követendő példa a késő utókor számára, mert erős akaratú – mint a múltban, úgy a jövőben is a legnehezebb időkben is lehet alkotni.

Szeretettel gondolva a hálás utókorra a fent említett építtető ifj. Lázár Ferenc 1944 március hó 31. napján.

id Lázár Ferenc

ifj Lázár Ferenc

id Lázár Ferenczné

Lázár Juszttina”

A külön papírdarabon írt utószó:

„Ráadásul még annyit hogy a Lázár családnak a városban is van egy családi háza Szentesi u. 66. sz. alatt. A jelenlegi építést Gábor Péter és Süli Ferenc végzik.

ifj. Lázár Ferenc.”

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Hódmezővásárhelyen az utóbbi évtizedekben a társadalmi átrendeződés, mezőgazdasági termelési szerkezetváltozás és az épületek természetes elhasználódása miatt sok tanya- és lakóházbontást végeztek, kül- és belterületen egyaránt. Határrészek teljesen kiüresedtek. Az egykori 132 ezer kat. hold területen közel 7 ezer számozott tanyaából jelenleg mintegy 1000 maradt, ezek közül is a helyi Földhivatal nyilvántartása szerint kb. 200 romos, elhagyott, bontásra vár.

A 20. sz. elejére az építőáldozatok gyakorlata már nem él. Emlékének folytonossága a befalazott üzenetekben közvetve nehezen bizonyítható. A tárgyi dokumentumokat ünnepélyes keretek között helyezték el.

A szokásváltozás együtt járt a társadalmi átalakulással, a hagyományos paraszti életmód fölbomlásával és a meginduló polgáriasodással. Jellemző erre az is, hogy dokumentumaink szerint, az utókornak szóló üzenetekre szegényparasztok nem, csak a középparasztság alsó és felső rétegének családjaiból, ill. gazdaközösségből szenteltek időt és munkát.



#### EINGEMAUERTE DENKMÄLER IN DEN GEBÄUDEN DER EINZELHÖFE VON HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

Der Autor beschreibt in seiner Mitteilung solche, in den Einzelhöfen eingemauerten Denkmäler, die als eine Art Flaschenpost, nach Beurteilung der Baueigentümer wichtige Informationen tragen, die für die Zukunft aufbewahrt werden sollen. Diese Objekte des 20-sten Jahrhunderts sind Vertreter der höfischen und zunehmenden Intention von Familien und Gemeinschaften.

So soll man das Begründungsdokument eines Einzelhofes

aus dem Jahr 1913, die Liste der Donationen und Donatoren zur Aufbau des Gebäudes des Lesezirkels (1927), die familiären Schriften, Kleingeld und Photos in einem Einmachglas in der Mauer des Einzelhofes (1944) bewerten.

Diese Denkmäler der Mittelbauer und Landwirte in Hódmezővásárhely deuten nicht mehr auf das alte Bauopfer hin, sie demonstrieren die Unvergänglichkeit der individuellen und gemeinschaftlichen Arbeit, und den bewussten Stolz darüber.

#### ВСТРОЕННЫЕ СУВЕНИРЫ, НАЙДЕННЫЕ В СООРУЖЕНИЯХ ХОДМЕЗЬВАШАРХЕЙСКИХ ХУТОРОВ

Автор в своей публикации пишет о таких встроенных сувенирах, которых нашли в стенах хуторных сооружений, в периферийных частях. Они являются как бы „почтой, закрытой в бутылке“ с целью сохранения интересных информации для будущего.

Эти предметы 20. века выражают творческие намерения семей и коллективов к созданию и приумножению. С такой точки зрения следует ценить письмо из 1913 года, свидетельствующее о создании хутора; памятное письмо, закрытое в жетяной шкатулке, посвященное построению

дома Читательского Общества (1927); а также те памятные семейные строчки, мелочь манет и фотографий, закрытые в стеклянной компотной банке, найденные в стене хуторного дома, построенного в 1944 году.

Вышеуказанные вещественные памятники крестьянина-середняка и общества хозяина г. Ходмезёвашархей (область Чонград) демонстрируют уже не те старые встроенные жертвенники, а показывают вечность результата труда отдельного человека и коллектива, и доказывает самосознанную гордость в связи с этим.

MITTEILUNGEN DES UNGARISCHEN FREILICHTMUSEUMS

Redakteur:  
**Péter Kecskés**  
(H Szentendre, 2001 Pf.: 63.)

INHALT

Studien

<i>TÜNDE ZENTAI</i> : Wandmaterial und Wandkonstruktionen in der Volksarchitektur von Süd-Transdanubeien .....	7– 30
<i>IVÁN M. BALASSA</i> : Über die Volksbauweise der Deutschen in Ungarn .....	31– 49
<i>NÁNDOR GILYÉN</i> : Ein spezieller Typ von Wohnhäusern in der Ober-Theiss-Region .....	51– 56
<i>GÁBOR ILON–TIBOR SABJÁN</i> : Kachelöfen in Külsővat aus dem 15. Jahrhundert .....	57–110
<i>TIBOR SABJÁN</i> : Erfahrungen beim Abbruch von Kachelöfen .....	111–144
<i>ISTVÁN PÁLL</i> : Heizvorrichtungen im Museumdorf Sóstó bei Nyíregyháza .....	145–156
<i>TAMÁS HOFFMANN</i> : Wirtschaftsbauten im mittelalterlichen Europa .....	157–164
<i>GYÖRGY BALÁZS</i> : Historische Quellen über die Rossmühle von Vámosoroszi .....	165–183
<i>SÁNDOR KOVÁCS</i> : Schiffmühlen und Müller an der Drau im 19. Jahrhundert .....	185–196

Mitteilungen

<i>ZSUZSANNA BODNÁR</i> : Die Rekonstruktion der Wohnkultur und Lebensweise der Tírpáks im Museumdorf von Sóstó .....	199–204
<i>TIBOR SZENTI</i> : Die Spuren des Bauopfers in Hódmezővásárhely .....	205–210
<i>TIBOR SZENTI</i> : Eingemauerte Denkmäler in den Gebäuden der Einzelhöfe von Hódmezővásárhely .....	211–215
Inhalt .....	216



4477-2

20,- Ft